

לפרשת חיי שרה:
השתלת איברים אל מול חיובי קבורה ואיסורי הנאה ובזיון

א. חיוב קבורה מדאורייתא או מדרבנן?	
1	2
<p><u>תלמוד בבלי סנהדרין מו ע"ב</u></p> <p>אמר רבי יוחנן משום רבי שמעון בן יוחי: מנין למלין את מתו שעובר עליו בלא תעשה? תלמוד לומר "כי קבור תקברנו" — מכאן למלין את מתו שעובר בלא תעשה. איכא דאמרי, אמר רבי יוחנן משום רבי שמעון בן יוחי: רמז לקבורה מן התורה מניין? תלמוד לומר "כי קבור תקברנו" — מכאן רמז לקבורה מן התורה....</p> <p align="right"><u>ירושלמי נזיר ז, א (נה ע"ד)</u></p> <p>כי קבור תקברנו, כולו ולא מקצתו, תקברנו מיכן שאם שייר ממנו לא עשה כלום</p>	<p><u>רמב"ם, משנה תורה, הלכות אבל, יב, א</u></p> <p>... אם צוה שלא יקבר אין שומעין לו, שהקבורה מצוה שנאמר כי קבור תקברנו.</p> <p><u>שם, יד, א</u></p> <p>מצות עשה של דבריהם לבקר חולים, ולנחם אבלים, ולהוציא המת, ולהכניס הכלה, וללוות האורחים, ולהתעסק בכל צרכי הקבורה, לשאת על הכתף, ולילך לפניו ולספוד ולחפור ולקבור ...</p>
חיוב קבורה לא שייך במקרים מסוימים	
3	4
<p><u>תלמוד בבלי, בבא מציעא פד ע"ב</u></p> <p>כי הוה קא נחא נפשיה אמר לה לדביתהו: ידענא דרבנן דרתיחי עלי ולא מיעסקי בי שפיר, אוגנין בעיליתאי ולא תדחלין מינאי. אמר רבי שמואל בר נחמני: אישתעיא לי אימיה דרבי יונתן, דאישתעיא לה דביתהו דרבי אלעזר ברבי שמעון: לא פחות מתמני סרי, ולא טפי מעשרין ותרין שנין אוגניתיה בעיליתא... ..</p>	<p><u>תלמוד בבלי, סנהדרין מו ע"ב</u></p> <p>איבעיא להו: קבורה משום בזיונא הוא, או משום כפרה הוא? למאי נפקא מינה? דאמר: לא בעינא דליקברוה לההוא גברא. אי אמרת משום בזיונא הוא — לא כל כמיניה. ואי אמרת משום כפרה הוא — הא אמר לא בעינא כפרה...</p>
5	
<p><u>מהרש"א על אתר</u></p> <p>אע"ג דקבורת המת מצוה היא ועובר בלי"ת כדאמרין בפרק נ"ה מ"מ לא היה חש ר"א על הקבורה דאיבעיא להו התם קבורה משום בזיונא או משום כפרה והוא כבר בא לידי נסיון שאין רמה ותולעה ישלוט בו ולא יבא לידי בזיון וכפרה נמי לא הוה צריך דיסורים שהיה לו היו ממרקין ומכפרין עליו ועי"ל דמשום כבוד המת שרי להלין והוא משום כבודו עשה כדקאמר ולא מעסקי בי כו' ודו"ק:</p>	
ב. איסור הנאה מן המת	
6	7
<p><u>רמב"ם, שם, יד, כא</u></p> <p>המת אסור בהנאה כולו, חוץ משערו שהוא מותר בהנאה מפני שאינו גופו, וכן ארונו וכל תכריכיו אסורין בהנאה ...</p>	<p><u>תלמוד בבלי, עבודה זרה כט ע"ב</u></p> <p>יין מנלן? אמר רבה בר אבוח, אמר קרא: "אשר חלב זבחימו יאכלו ישתו יין נסיכם" — מה זבח אסור בהנאה, אף יין נמי אסור בהנאה. זבח גופיה מנלן? דכתיב: "ויצמדו לבעל פעור ויאכלו זבחי מתים" — מה מת אסור בהנאה, אף זבח נמי אסור בהנאה. ומת גופיה מנלן? אתיא שם שם מעגלה ערופה, כתיב הכא: "ותמת שם מרים" וכתיב התם: "וערפו שם את העגלה בנחל", מה להלן אסור בהנאה, אף כאן נמי אסור בהנאה. ...</p>
האיבר הופך להיות חי מחדש	
8	
<p><u>הגאון ר' שלמה זלמן אויערבאך, שו"ת מנחת שלמה תנינא (ב-ג), סימן צז</u></p> <p>מה שכתב הדר גאונו [בספרו "שבט מיהודא" = הרב אונטרמן] בנוגע לאיסור הנאה מהמת דכיון שסיבת האיסור הוא מפני שהוא עכשיו מת, לכן כשנתעורר לתחיה ע"י השתלת בשר ממנו בגופו של חי ודאי פקע האיסור ממילא, אין כל ספק שדבריו כנים ואמיתיים, ואך למותר הוא להדגיש דלא שייך כלל להא דאין מבטלין איסור לכתחילה,</p>	

כיון דההיתר הוא לא משום תערובת ... כן יש להעיר דחיבור בשר המת לגוף חי הוי ליה כשתילי תרומה שנטמאו ושתלן דפקעה טומאתן, ואף לטעמו של רש"י בפסחים דף ל"ד ע"א שחיבורן לקרקע בטלן מתורת אוכל, הכי נמי גם כאן חיבורן לחי בטלן מתורת מת. אך אף על פי כן לכאורה יש להעיר ממה שהסכימו גדולי האחרונים (אין אני פורטם כי רבים הם) דבדבר האסור בהנאה מודו כולי עלמא דאסור לבטל מהתורה מפני שעצם פעולת הביטול הוי הנאה בזה שמהפך את האיסור להיתר כדי לאכלו וליהנות ממנו אחר כך, ואם כן הרי חזינן דאף על גב דאי בתר סוף אזלינן יש לנו לומר דכיון שלאחר הביטול יהיה מותר מהתורה נמצא שמבטלו כדי ליהנות ממנו אחר כך באופן המותר ואין זה אסור, ועל כרחך דאזלינן בתר השתא, וההתעסקות בדבר האסור בהנאה כדי ליהנות ממנו אחר כך חשיב כנהנה עכשיו מאיסורי הנאה, והכי נמי גם כאן נהי דלאחר שכבר חיברו לחי הרי הוא כחי, מכל מקום הא גופא שמתעסק במת לעשותו מחובר לחי כדי ליהנות ממנו אחר כך הרי זה חשיב הנאה מעכשיו ואסור, ואף על גב דשאני ביטול שגוף הדבר נשאר גם אחר כך כמו שהוא עכשיו ואינו משתנה כלל, מה שאין כן הכא שנהפך והיה לגוף אחר, דסוף סוף הרי גם התם דין הוא שמחמת התערובת הוא נהפך להיתר ושרי בהנאה ואפילו הכי אזלינן בתר השתא ואסור, והכי נמי גם כאן. ...

האם האיסור הוא גם במת שאינו יהודי

10	9
<p><u>ביאור הגר"א יורה דעה סימן שמט ס"ק א</u> אבל הרשב"א בב"ק כתב בפשיטות דמת עובד כוכבים מותר בהנאה וכ"כ תוס' שם י' א' סד"ה שהשור ... ובירושלמי פ"י דשבת הלכה ו' אמר בהדיא דמותר דגרסינן שם את המת במטה חייב דברי הכל לא כן תני אף ריח רע כל שהוא וא"ר אילא אף ר"ש מודה בה ומודה ר"ש באיסורי הנאה א"ר יודן תיפתר במת עובד כוכבים ושאין בו ריח רע והוציאו לכלבו ... והביאו משנה למלך ושאר אחרונים ראייה מדוד שקידש בערלות פלשתים שמע מינה דלאו איסורי הנאה נינהו ...</p>	<p><u>שולחן ערוך יורה דעה</u> <u>סימן שמט</u> מת, בין עובד כוכבים בין ישראל, תכריכו אסורים בהנאה. ...</p>
<p>האם יש איסור הנאה "שלא כדרך הנאתו"?</p>	<p>האם יש איסור הנאה בפחות מכזית?</p>
12	11
<p><u>הרב דוד בן זמרא, שו"ת רדב"ז, חלק ג, סימן תקמח (ספרד-מצרים, מאות ט"ו-ט"ז)</u> שאלת ממני אודיעך דעתי על מה סמכו העולם להתרפאות בבשר המת הנקרא מומי"א ושלא במקום סכנה ובדרך הנאתו ולא עוד אלא שמסתחרין בו ונושאים ונותנים בו והוא מאיסורי הנאה דקיימא לן דבשר המת אסור בהנאה דכתיב ותמת שם מרים: תשובה איסור אכילה לא הוצרכת לשאול דודאי מותר באכילה שהרי נשתנה צורתו וחזר להיות עפר בעלמא וכ"ש ע"י סמים שהרי המומי"א היא בשר החנוטין שחונטין אותם בכמה מיני סמים כדי להעמיד צורתו וגופו וחזר להיות כעין זפת ואין בו איסור אכילה כאשר כתבתי על ענין המוס"ק והתרי"א"ק אבל לענין איסור הנאה ודאי לא סגי האי טעמא להתיר הנאתו דהא חמץ שחרכו לאחר זמן איסורו איסור הנאה ליהנות בפחמין שלו כדאיתא בפ' כל שעה. ותו דקיי"ל"ן כל הנקברין אפרן אסור בהנאה ולפיכך נ"ל שסמכו להתרפאות בו אפי' שלא במקום סכנה מפני שהוא שלא כדרך הנאתו ולא מבעיא לעשות ממנו תחבושת דודאי הוי שלא כדרך הנאתו אלא אפילו לאוכלו או לשתותו הוי שלא כדרך הנאתו שהרי סמים מעורבין בו ... וקיי"ל"ן דכל איסורין שבתורה אין לוקין עליהם אלא כדרך הנאתן בר מכלאי הכרם ובשר בחלב שלוקין עליהם שלא כדרך הנאתן משום דלא כתיב בה אכילה הילכך אין מתרפאין מהם כלל אלא במקום סכנה אבל שאר איסורין כולו כיון דלא אסרי שלא כדרך הנאתן אלא מדרבנן מתרפאין בהם שלא במקום סכנה ... הא למדת דמותר להתרפאות במומיא אפילו בדרך אכילה אפילו בחולי שאין בו סכנה ומותר לישא וליתן בו לעשות בו סחורה ...</p>	<p><u>הרב צבי פסח פרנק, שו"ת הר צבי, יורה דעה סימן רעז</u> אמנם בעיקר השאלה נראה לומר דהרי קרום העין הוא פחות מכזית וחצי שיעור שאינו ראוי לאצטרופי יש להתיר. ובפרט אם נאמר דהוי שלא כדרך הנאה, וגם חצי שיעור. ... אבל יש לעיין אם השיעור באיסור הנאה במת הוא בכזית או בשוה פרוטה. ...</p>

ג. האם שייך איסור ביזוי המת וכבוד המשפחה?

13

הרב שאול ישראל, אסיא נט-ס (כרך טו, ג-ד)

14

הרב חיים דוד הלוי

יש רשות ובעלות לאדם על גופו בעודו חי, פרט למגבלות הקיימות מבחינה איסורית שקבעתן התורה והן: איבוד עצמו לדעת, לחבול בעצמו, ומסירת עצמו לסכנה, וכיו"ב. משום זה לא נאסר לאדם לתרום אבר מגופו לצורך פקוח נפש של חברו, וכן תרומת דם גם לצורך ריפוי חולה אף שאין בו סכנה. שכיון שעושה זאת לצורך חשוב, אין קיים בו האיסור שאסרה תורה לחבול בגופו. ונראה שאותה זכות לתרום מגופו קיימת לאדם, במתן רשות לשימוש הצלה גם באשר לאחר מותו. ואין למישהו מבני משפחתו רשות להתנגד לזה, אחר שגילה רצונו בכך. ומספיק לזה גם אם יש אומדן דעת סביר, שאילו היה נשאל היה מסכים לכך. אכן אם התנגד לכך בגילוי דעת מפורשת, מחויבים אחרים לכבד רצונו.

... ומכאן שאין שום ניוול וביזיון באותו ניתוח הנעשה בעינו של המת, ובהוצאת הקרנית ממנה, לצורך החזרת מאור עיניו של אדם אחר, או בהוצאת הכליות והשתלתן בגוף אדם חולה, שהלא אין ספק שהניתוח נעשה בכל הכבוד הראוי. זאת ועוד, כשם שכל אדם בחייו שמח ומאושר להביא תועלת לזולת, אין ספק, שנפשו אחרי מותו מאושרת עוד יותר לעזור לזולת, וביחוד כשמדובר בהחזרת הבריאות לאדם חולה וסובל, ולכן אין לראות בשום פנים בניתוח זה שאחרי המות שום ביזוי למת.

15

הרב ישראל, מהו מעמדה של משפחת הנפטר לגבי הסכמה או סירוב לתרום איברים?

מצינו שמשפחתו של אדם נפגעת ומתבזה בבזיונו. וכן נמצאים בני המשפחה מבוזים בביזיונו של מת. וקרובי משפחה מצווים בטיפול קבורתו. הואיל וכן, יש להם מעמד באשר ללקיחת אברים וחלקים מן המת במקרה שנדרשת תרומת אלה מן המת לצורך השתלה, שיש בה משום הצלת נפש מישראל. לזאת יכולים הם להופיע בתור נוגעים בדבר, ואף למנוע שימוש באברי המת אם גילה התנגדות מפורשת לזה בעודו חי. אולם במקרה שהסכים לכך, או שיש אומדן דעת סביר שהיה מסכים לכך אילו היה נשאל, מפאת גודל חשיבות מצוות פקוח נפש, אין ערך להתנגדותם. וגם אם אין לדעת מה היה רצונו של המת, מצווים בני המשפחה להסכים להשתמש באברי המת, ודוחה מצווה זו את מצוות הקבורה המוטלת עליהם באיברים אלה. וימשיכו לטפל בהבאת הגוף לקבורה בכבוד הראוי ...

ד. שיקולים מטה-הלכתיים

16

הרב אליעזר יהודא ולדנברג, שו"ת ציץ אליעזר חלק יג סימן צא

יש להמנע גם מהתרמת כליות, ובנימוק נוסף, דמי יודע עוד מה תהיינה הכליות יועצות בגופו של השני [ואותו הדבר גם בשתילת - עינים - מי יודע למה יתורו העינים בגופו של השני] ויהיו נזקפים על התורם - המת שבגרמתו בא זה. וברור שאין חילוק בין אם תורם תמורת כסף לבין אם מנדב, בהיות ואינו מצווה על כך, וישנם ממילא תוצאות - מזרות האמורות.

ועוד זאת. ... וצריך שמשפטי תורתנו יהיו מסכימים אל השכל והסברא, ואיך יעלה על דעתנו, שיניח אדם לסמא את עינו או לחתוך את ידו או רגלו כדי שלא ימיתו את חבירו, הלכך איני רואה טעם לדין זה. — וכ"ז שייך אף בניתוח מת. ... כי איך יעלה על הדעת לעשות כן אם מת גדול הדור או נשיא בישראל, ואם הי' מצוה גם אצלם שייך מצוה, ואם ל"ה מצוה אצלם גם באיש פשוט ל"ש מצוה, דהתורה ניתן לכל, אלא על כרחך דלא שייך מצוה בכהאי גוונא עיי"ש. וברור בעיני ששום אחד מהרבנים והתלמידי חכמים שכתבו להתיר בזה בזמנינו, לא יהא מוכן לקיים את האם אתה עושה כן ולא יהא מוכן לתרום אחד מאבריו לשם מטרה זאת אפילו אם ידע נאמנה שישתמשו בו רק עבור הצלת חולה מסוכן. אלא הוא זה, מפני שההכרה העמוקה של האדם מישראל המאמין [ומושרש עמוק באמונתו] היא, דכשם שלאחר המות הרוח תשוב אל האלקים אשר נתנה, כך גזירת הצו האלקי בזה כי גם הגוף בשלימותו יקוים בו, כי ישוב העפר על הארץ כשהיה. ולא להתחכם להחזיר לתחיה חלקים ממנו, ויהיה הנימוק מה שיהיה. ...